

Формування професійної компетентності фахівців туризму в умовах психолого-педагогічного впливу

*Тищенко Валерія Олексіївна¹, Верітов Олександр Ігорович²,
Товстон'ятко Федір Федорович³, Коваленко Юлія Олексіївна⁴*

Опубліковано	Секція	УДК
30.05.2025	Освіта/Педагогіка	378.147:338.48–053.6

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.20195827>

Анотація. У статті представлено теоретичне обґрунтування та експериментальну перевірку моделі психолого-педагогічного супроводу формування професійної компетентності майбутніх фахівців туристичної галузі. Визначено основні психолого-педагогічні чинники, що впливають на ефективність підготовки: професійна мотивація, емоційна саморегуляція, рефлексивність, соціальна компетентність, характер навчального середовища. Запропонована модель включає цільовий, мотиваційно-ціннісний, змістовий, операційно-діяльнісний, рефлексивно-аналітичний і супровідно-корекційний компоненти. Модель реалізується поетапно (діагностичний, формувальний, корекційно-розвивальний, рефлексивно-оцінний етапи) та спрямована на гармонізацію когнітивної, емоційної та соціальної складових професійної готовності. Проведений педагогічний експеримент із використанням комплексної діагностики довів ефективність запропонованої моделі: у студентів експериментальної групи спостерігалось статистично значуще підвищення рівня сформованості ключових компетентностей порівняно з контрольною. Результати дослідження можуть бути використані для модернізації освітніх програм підготовки фахівців у сфері туризму, інтеграції засобів психолого-педагогічного впливу в навчальний процес та удосконалення критеріїв оцінювання професійної компетентності.

Ключові слова: професійні компетентності, рефлексія, емоційна регуляція, стресостійкість, психолого-педагогічні напрями, компетентнісний підхід, освітній процес, рівень сформованості.

¹ доктор наук з фізичного виховання і спорту, професор, професор кафедри теорії та методики фізичної культури і спорту, Запорізький національний університет, вул. Університетська, 33-А, м. Запоріжжя, Україна, orcid.org/0000-0002-9540-9612

² доктор педагогічних наук, доцент, професор кафедри фізичної культури і спорту Запорізький національний університет, вул. Університетська, 66, Запоріжжя, Україна, orcid.org/0000-0002-3793-3010

³ кандидат філософських наук, доцент, доцент кафедри теорії та методики фізичної культури і спорту Запорізький національний університет вул. Університетська, 33-А, м. Запоріжжя, Україна, <https://orcid.org/0000-0002-4708-5916>

⁴ кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри теорії та методики фізичної культури і спорту Запорізький національний університет вул. Університетська, 33-А, м. Запоріжжя, Україна, orcid.org/0000-0002-0827-9371

Developing the Professional Competence of Tourism Specialists under Conditions of Psychological and Pedagogical Influence

Annotation. The article presents a theoretical justification and experimental verification of a model of psychological and pedagogical support for the development of professional competence among future tourism professionals. The key psychological and pedagogical factors influencing the effectiveness of training were identified: professional motivation, emotional self-regulation, reflexivity, social competence, and the characteristics of the educational environment. The proposed model includes target, value-motivational, content, operational-activity, reflexive-analytical, and support-corrective components. It is implemented in stages (diagnostic, formative, corrective-developmental, and reflective-evaluative) and is aimed at harmonizing the cognitive, emotional, and social components of professional readiness. The pedagogical experiment conducted using comprehensive diagnostics confirmed the effectiveness of the proposed model: students in the experimental group demonstrated a statistically significant increase in the level of key professional competencies compared to the control group. The findings of the study can be used to modernize educational programs for training tourism specialists, integrate psychological and pedagogical tools into the learning process, and improve assessment criteria for professional competence.

Keywords: professional competence, reflexivity, emotional regulation, stress resistance, psychological and pedagogical approaches, competency-based approach, educational process, level of competence formation.

Вступ

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. У сучасних соціально-економічних умовах туристична галузь набуває не лише рекреаційного, а й стратегічного значення як фактор сталого розвитку держави, її культурної дипломатії та економічної конкурентоспроможності, що зумовлює зростання вимог до професійної підготовки фахівців туристичної сфери, які мають володіти не лише спеціальними знаннями, а й високим рівнем міжособистісної комунікації, емоційного інтелекту, здатності до адаптації в мультикультурному середовищі. Проблема полягає в недостатній сформованості професійних компетентностей майбутніх фахівців у процесі навчання, зокрема у слабкій інтеграції психолого-педагогічних напрямів у структуру освітньої підготовки, що знижує ефективність професійної соціалізації.

Професійна підготовка фахівців туристичної галузі розглядається науковцями як багатокомпонентний процес, що має забезпечити формування інтегрованих компетентностей відповідно до потреб сучасного туристичного ринку та динаміки соціокультурних трансформацій [3, 8, 15]. У дослідженнях підкреслюється, що фахівець у сфері туризму має не лише володіти фаховими знаннями (географія туризму, туроператорська діяльність, менеджмент, маркетинг тощо), а й демонструвати високий рівень розвитку soft skills, зокрема міжособистісної комунікації, стресостійкості, емоційної регуляції, критичного мислення, клієнтоорієнтованості [2, 11].

Зміст професійної компетентності в сучасних моделях структурується у вигляді ключових компонентів: когнітивний – знання теоретичних основ туристичної діяльності, нормативно-правових актів, професійної етики; операційний (діяльнісний) – уміння планувати, організовувати, супроводжувати туристичні послуги, володіння іноземними мовами, цифрова грамотність; особистісно-рефлексивний – емоційна саморегуляція, відповідальність, культура спілкування, професійна мотивація; соціально-комунікативний – здатність до роботи в команді, ефективної взаємодії з клієнтами різних культур, презентаційні навички.

Також література вказує на необхідність застосування психолого-педагогічного супроводу у підготовці майбутніх фахівців: впровадження тренінгових форм навчання, симуляційних практик, проектного підходу, розвиток емоційного інтелекту [14]. Проблема, яка виокремлюється більшістю авторів, – це розрив між академічною підготовкою та реальною практикою, а також слабка інтеграція інноваційних педагогічних технологій у традиційні навчальні програми.

Отже, науково-методична література свідчить про необхідність перегляду підходів до професійної підготовки фахівців у туризмі з урахуванням психолого-педагогічних аспектів, що забезпечують цілісне формування професійної компетентності як системного утворення.

Потреба у розробці цілісних моделей розвитку професійних компетентностей, які б поєднували когнітивний, емоційний та поведінковий компоненти, актуалізує наукове вивчення питань формування готовності майбутніх фахівців до роботи в умовах високої соціальної відповідальності, клієнтоорієнтованості та емоційного навантаження. Таким чином, дослідження рівня сформованості професійних компетентностей і психолого-педагогічних чинників, що на них впливають, має важливе значення як у науковому, так і в практичному контексті – для оновлення змісту освітніх програм, впровадження ефективних методик підготовки та забезпечення відповідності фахової освіти актуальним вимогам ринку праці.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою даної статті є обґрунтування психолого-педагогічних умов формування професійних компетентностей майбутніх фахівців туристичної галузі та розробити модель їх цілеспрямованого розвитку в освітньому процесі закладу вищої освіти.

Завдання статті:

1. Проаналізувати науково-методичну літературу щодо структури та змісту професійних компетентностей у підготовці фахівців туристичної галузі.
2. Визначити рівень сформованості професійних компетентностей у студентів спеціальності «Туризм» на різних етапах підготовки.
3. З'ясувати психолого-педагогічні чинники, що впливають на ефективність формування ключових професійних компетентностей.
4. Розробити модель психолого-педагогічного супроводу формування професійної компетентності майбутніх фахівців туризму.
5. Експериментально перевірити ефективність запропонованої моделі та обґрунтувати рекомендації щодо її впровадження в освітній процес.

Об'єкт дослідження: процес професійної підготовки майбутніх фахівців туристичної галузі у закладах вищої освіти.

Предмет дослідження: психолого-педагогічні умови формування професійних компетентностей у студентів спеціальності «Туризм» та рівень їх сформованості.

Методологія дослідження. У межах дослідження було розроблено модель психолого-педагогічного супроводу формування професійної компетентності майбутніх фахівців туристичної галузі, яка ґрунтується на системному, компетентнісному, діяльнісному та особистісно зорієнтованому підходах. Структура моделі враховує етапність професійного становлення студента, а її зміст наповнено компонентами, які охоплюють не лише освітні аспекти, а й психоемоційний розвиток особистості.

Модель включає такі взаємопов'язані компоненти: цільовий (формування інтегрованої професійної компетентності з урахуванням запитів ринку праці), мотиваційно-ціннісний (підвищення внутрішньої професійної мотивації та усвідомлення значущості туристичної діяльності), змістовий (професійно орієнтовані дисципліни, тренінги soft skills, психологічна культура), операційно-діяльнісний (використання активних освітніх технологій: кейси, симуляції, рольові ігри, проектні

завдання), рефлексивно-аналітичний (формування самоусвідомлення та здатності до оцінювання власного професійного зростання), супровідно-корекційний (індивідуальний психолого-педагогічний супровід, емоційна підтримка, адаптаційна допомога).

Реалізація моделі відбувається у чотири етапи: діагностичний – первинне оцінювання рівня сформованості професійних компетентностей, мотиваційного профілю та психологічних бар'єрів; формувальний – впровадження навчальних модулів, тренінгових та комунікативних практик; корекційно-розвивальний – індивідуалізація підтримки, психолого-педагогічна допомога у подоланні стресу, невпевненості, труднощів адаптації; рефлексивно-оцінний – самооцінювання, порівняльна діагностика, якісна й кількісна фіксація динаміки сформованості компетентностей.

Модель орієнтована на створення умов для гармонійного розвитку професійної компетентності як інтегрованого утворення, що поєднує знання, уміння, особистісну зрілість і готовність до соціально відповідальної діяльності в туристичній сфері.

З метою верифікації ефективності запропонованої моделі було проведено педагогічний експеримент у три етапи: констатувальний, формувальний та контрольний. У дослідженні взяли участь студенти 2–4 курсів спеціальності «Туризм» двох закладів вищої освіти. Загальна вибірка становила 98 осіб, які були розподілені на експериментальну групу (ЕГ) та контрольну групу (КГ) за принципом аналогічного рівня початкової професійної підготовки.

На формувальному етапі в ЕГ було впроваджено психолого-педагогічний супровід за структурою розробленої моделі. Зокрема проводились тренінги міжособистісної взаємодії та емоційної регуляції; впроваджувалися проектно-рольові форми роботи; здійснювалась психологічна підтримка та рефлексивні сесії; оцінювались зміни рівня компетентностей за валідованими критеріями (когнітивний, операційний, особистісний, комунікативний).

Для оцінювання результатів використовувалися кількісні (тестування, анкети, експертні оцінки) та якісні (спостереження, інтерв'ю, самоаналіз) методи. Результати аналізувались з використанням t-критерію Стьюдента та коефіцієнта динаміки зростання.

Результати

Аналіз педагогічних досліджень і практичного досвіду свідчить, що рівень сформованості професійних компетентностей у студентів спеціальності «Туризм» є динамічним і залежить від етапу навчання, змістового наповнення освітньої програми, активності професійного самовизначення та впровадження психолого-педагогічних засобів впливу.

Умовно можна виділити три рівні сформованості:

Базовий рівень (I–II курси): домінують репродуктивні знання з фахових дисциплін; професійна мотивація переважно зовнішня (статус, подорожі, престижність); комунікативні навички та критичне мислення розвинені частково; соціально-емоційна компетентність є ситуативною та залежною від зовнішньої підтримки (викладач, група).

Середній рівень (III курс): зростає здатність до застосування знань у практичних ситуаціях (під час практики чи симуляцій); спостерігається розвиток емоційної саморегуляції, початків професійного рефлексування; з'являється тенденція до внутрішньої мотивації та професійної ідентифікації; покращується здатність до міжкультурної взаємодії та вирішення конфліктних ситуацій.

Високий рівень (IV курс і магістратура): студенти демонструють інтеграцію фахових знань, практичних навичок і особистісних якостей; проявляють ініціативу, автономність, гнучкість у вирішенні професійних завдань; здатні до критичного

мислення, оцінки туристичних продуктів, комунікації з клієнтом на міжособистісному й міжкультурному рівнях; спостерігається повноцінне прийняття професійних цінностей.

Визначення рівнів сформованості професійних компетентностей ґрунтується на методологічних підходах до поетапного розвитку особистості у процесі навчання [1, 6, 12]. Відповідно до таксономії освітніх цілей Блума, компетентнісне зростання відбувається від запам'ятовування знань до їх творчого застосування. Аналогічну прогресію від «знань до компетенції» відображено в дослідженнях щодо формування soft skills у сфері туризму [5, 11].

Рівнева градація базується на таких підходах:

Компетентнісний підхід [4, 15] – передбачає структурування професійної компетентності за рівнями готовності до діяльності: базовий (готовність до навчання), середній (готовність до умовно-професійних дій), високий (готовність до професійної діяльності в умовах невизначеності).

Акмеологічний підхід – розглядає професійний розвиток як динамічний процес з акцентом на самоактуалізацію та професійну ідентичність, що особливо важливо для сервісної сфери [9, 13].

Соціально-комунікативна модель освіти [10] – доводить, що розвиток соціально-комунікативної компетентності є етапним: від ситуативної взаємодії до гнучкої, культурно чутливої комунікації, що вимагає поступового формування емоційної стабільності та здатності до кооперації.

Практика освітнього моніторингу – використання індикаторів сформованості компетентностей (знання, вміння, установки) в Україні базується на освітньо-кваліфікаційних вимогах до спеціальності 242 «Туризм» (МОН України, 2025) та практичних критеріях Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти [7].

Спрямованість студента на успіх у професійній діяльності, розуміння соціального значення туризму, внутрішня зацікавленість фахом сприяють глибшому засвоєнню знань та підвищують прагнення до саморозвитку. Чітко виражена професійна мотивація зменшує ризик формального ставлення до навчального процесу та посилює прагнення до практичного застосування отриманих компетентностей.

Туризм передбачає інтенсивну міжособистісну комунікацію, часто у стресових ситуаціях (форс-мажори, скарги клієнтів, культурні бар'єри). Здатність до емоційного самоконтролю, управління стресом і формування емоційного інтелекту є критично важливими для якісного професійного виконання обов'язків.

Здатність до професійної рефлексії дає змогу студенту усвідомлювати власні сильні та слабкі сторони, аналізувати помилки, адаптувати поведінку до вимог середовища. Розвинена рефлексія забезпечує перенесення набутих знань у практичну площину й підтримує внутрішню мотивацію.

Туристична діяльність майже завжди передбачає роботу в команді. Тому вміння працювати в мультикультурному колективі, слухати інших, делегувати та координувати є базовими для ефективного професіонала. Соціальна компетентність формується завдяки груповим формам навчання, проектній діяльності та рольовим іграм.

Авторитарно-репродуктивний стиль викладання гальмує розвиток автономності, критичного мислення та творчого підходу. Натомість, підтримувальний, діалогічний, коучинговий стиль взаємодії сприяє формуванню довіри, розвитку відповідальності та ініціативності.

Темперамент, тип нервової системи, рівень тривожності, когнітивний стиль впливають на динаміку формування компетентностей. Врахування цих особливостей у методиках викладання дозволяє диференціювати освітній вплив і підвищити ефективність підготовки.

Психолого-педагогічні чинники відіграють ключову роль у формуванні професійної компетентності фахівців туризму, оскільки забезпечують не лише інтелектуальну, а й емоційну, поведінкову та соціальну підготовку до майбутньої професійної діяльності. Оптимізація навчального процесу з урахуванням цих чинників дозволяє досягти вищого рівня професійної готовності випускників.

Представлена таблиця відображає порівняльну динаміку показників сформованості професійної компетентності студентів експериментальної (ЕГ) та контрольної (КГ) груп на констатувальному й контрольному етапах педагогічного експерименту (табл.). Структурно таблиця фіксує зміни за чотирма ключовими індикаторами, що інтегрують когнітивні, емоційні, мотиваційні та комунікативні складові професійної готовності майбутніх фахівців туристичної галузі.

Таблиця 1

Порівняльна динаміка показників професійної компетентності студентів протягом впровадження моделі психолого-педагогічного супроводу

Показник	ЕГ (до)	ЕГ (після)	КГ (до)	КГ (після)
Загальний рівень професійної компетентності	58,2%	83,7%	57,9%	65,1%
Показник емоційної регуляції	52,4%	80,3%	51,9%	59,2%
Рівень комунікативної компетентності	60,1%	85,5%	61,0%	68,3%
Професійна мотивація	63,5%	88,0%	62,7%	70,4%

Аналіз результатів демонструє суттєве зростання показників у студентів ЕГ після впровадження моделі психолого-педагогічного супроводу:

- загальний рівень професійної компетентності підвищився з 58,2% до 83,7%, що свідчить про якісне формування інтегрованих умінь та установок;
- показник емоційної регуляції, як індикатор здатності до ефективної міжособистісної взаємодії та стресостійкості, зріс із 52,4% до 80,3%;
- комунікативна компетентність, критично важлива у туристичній сфері, зросла на понад 25% (із 60,1% до 85,5%), демонструючи ефективність тренінгових та симуляційних методик;
- професійна мотивація, що відображає внутрішню зацікавленість і ціннісну орієнтацію студентів, також зазнала значного приросту (з 63,5% до 88,0%).

Для порівняння, у контрольній групі, яка навчалася за традиційною моделлю, приріст є значно менш вираженим, а за деякими позиціями – статистично незначущим, що вказує на обмеженість звичайних дидактичних стратегій у контексті сучасних вимог до професійної підготовки у сфері туризму.

Загалом, таблиця не лише верифікує ефективність запропонованої моделі, а й підкреслює доцільність її масштабування як інструменту гармонізації освітнього, емоційного та ціннісного розвитку студентської молоді.

Ефективність запропонованої моделі психолого-педагогічного супроводу формування професійної компетентності майбутніх фахівців туристичної галузі обґрунтовується як емпіричними результатами педагогічного експерименту, так і теоретичною релевантністю її компонентного складу до сучасних уявлень про компетентнісну освіту.

По-перше, модель ґрунтується на системному інтегруванні когнітивного, емоційно-вольового та соціально-комунікативного блоків, що відповідає міждисциплінарній природі професійної діяльності в туризмі. Такий підхід забезпечує не лише інформативне наповнення підготовки, а й глибинну трансформацію особистісно-професійних установок.

По-друге, реалізація моделі через діяльнісно-рефлексивні та тренінгово-комунікативні формати дозволила не просто активізувати навчальний процес, а й створити умови для самоздійснення студентів як суб'єктів професійного становлення. Саме акцент на розвитку рефлексивної саморегуляції, професійної мотивації та емоційної компетентності зумовив стійкий позитивний приріст ключових показників у експериментальній групі.

По-третє, теоретичне підґрунтя моделі корелює з актуальними парадигмами освіти: концепцією емоційно безпечного освітнього середовища [14], ідеями педагогіки співпереживання та підтримки [10], принципами компетентнісного підходу в сервісних спеціальностях [1, 4].

Таким чином, експериментально підтверджено, що психолого-педагогічний супровід, реалізований як цілісна, структурована модель, виконує не лише компенсаторну, а й превентивну та розвивальну функцію в освітньому процесі, підвищуючи не лише рівень професійної підготовленості, а й якість особистісної соціалізації студентів.

Експериментально підтверджено ефективність розробленої моделі: її впровадження сприяє підвищенню рівня сформованості інтегрованих професійних компетентностей у студентів спеціальності «Туризм», а також зміцненню їх психологічної готовності до професійної діяльності в умовах сучасного туристичного ринку.

Висновки

У результаті проведеного теоретичного аналізу встановлено, що формування професійної компетентності фахівців туристичної галузі є складним, інтегрованим процесом, який охоплює когнітивний, операційний, особистісно-рефлексивний та соціально-комунікативний компоненти. Особливої актуальності набуває потреба в психолого-педагогічному супроводі як чиннику цілісного професійного розвитку майбутніх спеціалістів.

Виявлено, що рівень сформованості професійних компетентностей студентів спеціальності «Туризм» на різних етапах навчання є нерівномірним і залежить від якості мотиваційної підтримки, емоційної адаптації, стилю педагогічної взаємодії та залучення студентів до активних форм освітньої діяльності.

З'ясовано основні психолого-педагогічні чинники, які найбільшою мірою впливають на ефективність формування професійної компетентності: внутрішня мотивація, рефлексивність, емоційна регуляція, комунікативна компетентність, характер навчального середовища та педагогічна підтримка.

Розроблено модель психолого-педагогічного супроводу формування професійної компетентності, що передбачає цілеспрямоване поетапне формування інтегрованих умінь і установок студента через змістові, діяльнісні, рефлексивні та підтримувальні елементи. Структура моделі є логічно узгодженою і методично забезпеченою для реалізації в умовах закладу вищої освіти.

Експериментально доведено ефективність розробленої моделі: студенти експериментальної групи продемонстрували статистично значуще підвищення рівня професійної компетентності за всіма досліджуваними показниками, порівняно з контрольною групою, що підтверджує її доцільність як інноваційної освітньої технології.

Перспективи подальших досліджень потребує проблема диференціації психолого-педагогічного супроводу з урахуванням індивідуально-психологічних особливостей студентів туристичної галузі (тип темпераменту, рівень емоційної стабільності, когнітивний стиль тощо). Необхідним є вивчення трансформації професійної ідентичності студентів у динаміці навчання, зокрема під впливом соціальних викликів (воєнний стан, глобалізація, міграція).

Список використаних джерел

1. Бондар Л. І. Теоретико-методичні засади формування професійних компетентностей майбутніх фахівців сервісної сфери. Педагогічний альманах. 2019. № 43. С. 38–43.
2. Горбунов В. В. Роль емоційної компетентності у професійній діяльності фахівця з туризму. Теорія і методика професійної освіти. 2021. № 26. С. 132–138.
3. Гуменюк О. В. Формування професійної компетентності майбутніх фахівців туристичної галузі в умовах дуальної освіти. Педагогічний процес: теорія і практика. 2020. № 3. С. 89–94.
4. Зязюн І. А. Філософія педагогічної дії. Київ: Знання України, 2010. 472 с.
5. Карпова Н. Психолого-педагогічні умови формування емоційної культури фахівців у сфері туризму. Педагогічний процес: теорія і практика. 2020. № 2. С. 55–60.
6. Коломієць Н. С. Компетентнісно орієнтований підхід у підготовці фахівців туристичного профілю. Теорія і методика професійної освіти. 2021. № 28. С. 120–126.
7. Міністерство освіти і науки України. Стандарт вищої освіти України. Спеціальність 242 «Туризм». Наказ МОН України від 20.03.2025 р. № 278. Київ, 2025. 60 с.
8. Шевченко І. В. Сучасні педагогічні моделі підготовки фахівців туризму: акмеологічний контекст. Освітологічний дискурс. 2021. № 4. С. 67–74.
9. Шевченко І. В. Сучасні підходи до підготовки фахівців туристичної сфери: акмеологічний аспект. Наукові записки НаУКМА. Педагогічні науки. 2021. Т. 212. С. 45–50.
10. Beard C., Smith K. Experiential learning in tourism education: Learning by doing. *Annals of Tourism Research*. 2016. Vol. 58. P. 44–58.
11. Blomqvist M., Väättäinen J., Toskala A. et al. Developing Soft Skills in Tourism Education: An Integrated Model. *Journal of Tourism Education Research*. 2022. Vol. 19(2). P. 73–89.
12. Bloom B. S. *Taxonomy of Educational Objectives: The Classification of Educational Goals*. New York: David McKay Company, 1956. 207 p.
13. Klimov E. A. *Psychology of professional self-determination*. Moscow: Nauka, 1996. 302 p.
14. Mooney A., Hickey T. Building Emotional Safety in Tourism Training Programs: A Pedagogical Approach. *International Journal of Hospitality Management*. 2019. Vol. 77. P. 146–152.
15. UNESCO. *Education for Sustainable Tourism Development: Global Perspectives and Local Realities*. Paris, 2022. 108 p.